

ПОСАДОВІ ПОРУШЕННЯ МИРОВИХ СУДДІВ НА ВОЛИНІ В 1871-1919 рр.

У статті охарактеризовано основні види посадових злочинів мирових суддів на Волині у другій половині XIX ст. На основі «Полного собрания законов Российской империи» та архівних матеріалів, описано процедури притягнення чиновників Міністерства юстиції до відповідальності.

Ключові слова: судова реформа 1864р., мировий суддя, мировий з'їзд, Сенат, посадове порушення. Волинська губернія

повернення паспортів, щоб покинути роботи і змусити керівництво збільшити платню. Товариство Лозово-Севастопольської залізниці зазнавало значних збитків і змушене було задовольнити вимоги робітників [8, 16].

Лозово-Севастопольська залізниця була відкрита частинами, а остання ділянка - від Сімферополя до Севастополя - була відкрита 5 січня 1875 р. Дорога мала протяжність 643 версти та проходила Катеринославською і Таврійською губерніями. До загальної мережі залізничних шляхів Лозово-Севастопольська залізниця приєднувалася в трьох пунктах, сполучаючись у Лозовій, через Курсько-Харківсько-Азовську залізницю, з центральними губерніями Росії та, через Катерининську залізницю, в Нижнєдніпровську - з Південно-Західним краєм, а в Синельниково - з Південно-Східною Росією [9, 6].

Таким чином, залізничне будівництво в Таврійській губернії мало свої специфічні риси, пов'язані з географічним розташуванням губернії. Ці обставини сповільнили процес будівництва, які вимагали оптимальних і вигідних умов розшуків, запропонованих як приватними особами, так і товариствами. Саме такі умови були запропоновані П. Губоніним, з яким пов'язане будівництво Лозово-Севастопольської залізниці. Однак не вся територія губернії в 1860—70-х рр. отримала залізничну колію, Бердянський повіт, який знаходився на її материковій частині, залишався відірваним від мережі залізничних шляхів, а перевезення вантажів здійснювалося лише засобами сухопутного сполучення. Позитивним наслідком прокладення Лозово-Севастопольської залізниці була ліквідація ізоляваності регіону. Поява в Таврійській губернії залізничної колії дала можливість сполучити Крим з центральними губерніями Російської імперії. Розвиток залізниці, крім того, посприяв економічному, соціальному і культурному розвитку регіону.

1. *История железнодорожного дела в России / Сост. А. Головачев. - СПб., 1881.*
2. *Шарицина О.А. История возникновения та развития железнодорожного та морского транспорта на Півдні України (друга половина XIX - початок XX ст.). - Херсон, 2009.*
3. *Державний архів Автономної Республіки Крим (далі -- МАРК). - Ф. 26. - Оп. 1. - Спр. 25127.*
4. *ДААРК. - Ф. 26. - Оп. 1. - Спр. 25427.*
5. *ДААРК. - Ф. 26. - Оп. 1. - Спр. 25664.*
6. *ДААРК. - Ф. 26. - Оп. 1. - Спр. 25959.*
7. *Держархів Одеської обл. - Ф. 1. - Оп. 44. - Спр. 11.*
8. *ДААРК. - Ф. 26. - Оп. 1. - Спр. 25925.*
9. *Лозово-Севастопольская железная дорога в коммерческом отношении / Сост. В. Лепешинский. - Х., 1896.*
10. *История железнодорожного транспорта России. - Т. 1: 1836-1917 / Под ред. В. Павлова. - СПб.; М., 1994.*
11. *Материалы по вопросу о соединении Крыма с центральными губерниями паровой железной дорогой. - Симферополь, 1869.*
12. *Иллюстрированный спутник по Курско-Харьково-Севастопольской железной дороге. - Х., 1902.*
13. *Лозово-Севастопольская железная дорога в коммерческом отношении. - Севастополь, 1893.*
14. *Коренев Л.И. Железнодорожные короли России. - СПб., 1999.*
15. *Соловьева А. М. Железнодорожный транспорт России во второй половине XIX в. - М., 1975.*

Zolotar L.N. The railway building in the Tavrie province in the 1860-70'. The article is devoted to the railway building in the Tavrie province. The features of the Lozovo-Sevastopol railway construction are discovered. Are described the priority directions and their implementation in building the Tavrie province railway.
Key words: railway, railway line, Lozovo-Sevastopol railway, the railway system, Tavrie province

Внаслідок судової реформи 1864 р., у Російській імперії був запроваджений мировий суд, основною метою якого стало наближення правосуддя до людей, а також підвищення доступності, забезпечення швидкого та ефективного судочинства. На мирову юстицію поклали великі надії як укладачі судових статутів, так і громадськість. Новий суд мав стати судом справедливим, усним, дешевим, позбавленим бюрократичної тяганини та канцелярського формалізму. Спочатку цю інституцію ідеалізували, протиставляли дореформеному судочинству, але згодом з'ясувалось, що і для мирових установ були властиві негативні явища.

Дослідженням питань, пов'язаних із посадовими злочинами мирових суддів та юридичної відповідальності за них, у свій час займалися такі дослідники, як А. Коні [1], І. Захар'їн [2], С. Дмитрієв [3], М. Брун [4], Л. Чернухіна [5] та Л. Бойцова [6].

Відомий юрист, обер-прокурор та сенатор А. Коні зазначав, що у сфері мирової юстиції, як і в будь-якій іншій, були недоліки. Серед поширених службових проступків він назвав перевищення суддями повноважень, занадто широке тлумачення деяких правових норм. Причинами скоєння цих правопорушень, на його думку, була надмірна старанність у виконанні посадових обов'язків, межі яких ними не зовсім чітко розумілись. Разом із тим, завдяки ретельному нагляду вищих інстанцій, ці порушення швидко виявлялись і усувались [1, 193].

Мировий суддя 4-ї дільниці Літинського округу Подільської губ. І. Захар'їн подав узагальнену характеристику мирової юстиції Правобережжя, навівши ряд прикладів службових зловживань колег, відмічаючи причини їх вчинення та наслідки. На його думку, посадові злочини часто залишались безкарними через низку причин: кругову поруку суддів на рівні з'їзду, правову безграмотність сторін процесу та відсутність у них коштів на продовження справи в апеляційному порядку [2, 111-119].

Юрист С. Дмитрієв акцентував увагу на особливостях та труднощах оскарження неправосудних вироків мирових суддів у вищій судовій інстанції. Він дійшов висновку, що процедура апеляції була занадто складною та запутаною, у деяких випадках - не досконало виписаною законодавцем. Разом із тим, ще більше ускладнювали ситуацію тлумачення Сенату, якими той звукував і без того обмежене право сторін на оскарження рішень суддів. Такий стан справ зумовлював те, що 99% прохачів припиняли справу, втративши остаточно надію відшукати справедливості у суді. Насамкінець, дослідник зауважив, що «порядок этот представляет такое зло, что над ним стоит призадуматься» [3, 95].

На противагу І. Захар'їну та С. Дмитрієву, юрист М. Брун вважав, що траплялись лише поодинокі випадки недобросовісності чи неправомірності вчинків мирових суддів. Разом із тим, противники судової реформи 1864 р. узагальнювали одиничні випадки і заявляли про професійну неспроможність мирових установ у цілому, ігноруючи те, що рішення загалом були добрі, а суди непомірно завантажені роботою. На підтримку правильності

своїєї позиції, він навів цифри офіційної статистики Міністерства юстиції про діяльність мирових судів [4,13].

Питання юридичної відповідальності суддів за вчинення посадових порушень досліджували Л. Чернухіна та Л. Бойцова. Перша акцентувала увагу на діяльності органів, що володіли контрольно-наглядовими повноваженнями відносно установ мирової юстиції (з'їзд, Сенат). Особливо вона наголошувала на принциповій позиції мирових з'їздів під час дисциплінарних проваджень та покаранні винних [5]. Л. Бойцова дослідила особливості відповідальності суддів за неправосудні вироки, детально аналізуючи тогочасне законодавство у цій сфері. Авторка дійшла висновку, що інститут юридичної відповідальності суддів у Росії був більш продуманим, ніж у тогочасному європейському праві. Проте, недостатнє матеріальне забезпечення суддівського корпусу зумовило те, що норма закону про відшкодування збитків винною посадовою особою залишались «мертвою буквою» [6, 64-68].

Напрацювання істориків права є доволі вагомими, але вони розглядали проблеми, пов'язані із службовими правопорушеннями, побіжно, як дотичні до основного предмету їх дослідження, недостатньо звертали увагу на типові посадові злочини та особливості законодавчого регулювання заходів відповідальності за їх скоєння. Саме цим й зумовлена мета цієї статті - охарактеризувати основні види посадових злочинів мирових суддів, простежити як вони впливали на якість правосуддя, на прикладі Волині, визначити механізми притягнення до відповідальності.

Посадові злочини - це правопорушення, вчинені особами, які перебували на державній службі, з використанням посади у власних корисливих цілях. До них відносяться: невиконання або неналежне виконання службових обов'язків; перевищення повноважень; порушення обмежень, пов'язаних із службою; вчинення дії, що зменшувала авторитет державного органу; службова недбалість.

Найпоширенішим видом посадових злочинів було невиконання або неналежне виконання службових обов'язків, що полягало в недотриманні строків розгляду справ, неприйомі, без об'єктивних причин, позовної чи апеляційної заяв, грубому поведженні з відвідувачами, недотриманні внутрішньовідомчих інструкцій тощо. Звернемось до конкретних прикладів. Так, мирові суди Волині, протягом усього періоду існування, були досить завантаженими, розглядаючи 15-30 справ за день [7, 1-21]. Оскільки складно було передбачити, наскільки у часі розтягнеться судове провадження тих чи інших позовів, то суддя викликав учасників, усіх призначених до розгляду на певний день суперечок, однаково на 13:00. Ця обставина спричиняла те, що, викликані до суду, змушені були часто довго чекати, поки розпочнеться розгляд їх позову. Така практика провокувала зрозумілі нарікання. Тому у вересні 1905 р. вийшов указ Сенату, де мировим судцям рекомендовалось викликати до суду на початок судових засідань лише учасників перших на черзі справ. Для явки решти рекомендовано призначати таку годину, коли приблизно може розпочатись розгляд саме їх позовів [8,75зв.].

Разом із тим, повільне судове провадження справ не завжди пояснювалось об'єктивними причинами, а в деяких випадках воно цілком залежало від самого судді. І. Захар'їн розповідав про мирового Л-уза, який був лінивий і ставив власні звички понад усе. Він відвідував з'їзд не завжди, а тільки у тому випадку, «если стояла прекрасная погода и была, кроме того, хорошая и гладкая дорога; при отсутствии этих удобств, или при малейшем собственном нездоровьи он в уездный город

не являлся, чем срывал съезд» [2,111]. Крім того, цей суддя викликав людей для розгляду їх справ на певне число, а сам не з'являвся. Так тривало два роки, поки, на підставі численних скарг від жителів, його все ж притягли до дисциплінарної відповідальності. Одеська судова палата, якій було доручено міністром юстиції розгляд цієї справи, постановила оголосити Л-узу догану, без занесення до формулярного списку. Таке м'яке покарання, між тим, не вплинуло на ситуацію, адже, як зазначає автор, «от выговора судье не стало хуже, а публичке не стало лучше» [2, 113].

Припускались мирові судді Волині і помилок за здійснення судочинства. Найтипівіші із них окреслені у циркулярі Міністерства юстиції від 23 березня 1872 р., де зокрема вказувалось, що місцеві судді: 1) припиняють примиренням справи про крадіжки і шахрайство; 2) призначають винним ув'язнення у розмірі, не відповідному, встановленому законом; 3) звільняють від будь-якого покарання винних осіб, винність яких применшувалася особливими, виявленими судом, обставинами. При цьому зазначалось, що такі порушення законодавства заважають утвердженню у суспільстві законності та правосуддя, а тому слід чітко дотримуватись норм законодавства і суворіше ставитись до правопорушників [9, 6]. Надалі циркуляри подібного змісту надсилались на місця повторно у 1885 і 1887 рр. [9,15].

Поширеним було і недотримання внутрішньовідомчих інструкцій. Так, згідно однієї із них, мирові судді мали надсилати копію довідки про судимість кожного засудженого до ув'язнення тій громаді, до якої той належав. Разом із тим, як зазначав волинський губернатор у донесенні генерал-губернатору, мирові суди не тільки цього не робили, але й ніяк не реагували на його приписи з цього приводу, пояснюючи, що право нагляду за діяльністю мирових установ належить винятково Сенату [10,5-5зв.]. Крім того, мирові суди обов'язково мали передплачувати «Сенатские ведомости» і місцеві офіційні періодичні видання. Проте, 24 лютого 1877 р. Луцький з'їзд звернувся до губерньського правління з відмовою від «Волинских губернских ведомостей», оскільки «оных никто получает не желает». Губернатор обурився та звернувся до міністра юстиції, «оказать содействие к устранению на будущее время подобных, далеко ненормальных отношений мировой юстиции к администрации, вредных лишь самому делу» [10,9зв.].

Деякі мирові судді мали схильність до хабарництва, про що свідчать і матеріали архівних справ. Приміром, суддя 3-ї дільниці Старокостянтинівського округу Норман, живучи «несообразно с своими средствами, не только обращался к займам (при чем без различия положения заимодавцев), но и пользовался благодарностями за благоприятное разрешение возбужденных у него дел» [11, 1 зв.]. За цю протиправну діяльність з'їздом була оголошена судді суворі догана і він був переведений у 4 дільницю. Проте, тут цей чиновник не полишив звички брати хабарі та навіть залучив до справи як посередника місцевого єврея, який утримував містечкову пошту. Про це було донесено генерал-губернатором міністру юстиції й після розслідування, Норман був звільнений з посади [11,2]. В іншому випадку, мировий суддя Житомирського округу Давидовський був звинувачений анонімом у хабарництві та неправосудді. У скарзі зокрема зазначалось, що він отримав «у подарунок» від вдячного позивача значну суму за сприятливе розв'язання суперечки. Проте, як видно із матеріалів архівної справи, подальшого провадження щодо цього факту не відбулось [12, 1 зв.].

Варто зазначити, що такі анонімні скарги наприкінці XIX ст. були звичним явищем. І. Захар'їн писав:

«Этих доносов была такая пропасть, что на дознание по ним исписана была не одна десять бумаги», а основною метою доношків була компрометація певної особи [2, 117]. Жертвою подібного наклепу став мировий суддя 4-ї дільниці та водночас голова Овруцького мирового з'їзду І. Царієв. Хоча поліція і характеризувала його як працелюбного, здібного, чесного фахівця, проте, овруцький предводитель дворянства подав губернатору на нього скаргу. Він звинуватив І. Царієва в аморальному поведженні, розгульному житті, перелобстві, а також мстивості, заздрісності, відносно колег, що, нібито, стало основною причиною звільнення двох суддів Овруцького округу. Задля перевірки обставин справи, губернатор наказав місцевому уряднику подати донесення з характеристикою чиновника та власними судженнями щодо викладених фактів. У листі-відповіді, між тим, повідомлялось, що проти І. Царієва часто подавались різного роду наклепи, з обвинуваченнями в політичній неблагонадійності, неправосудді, негативних особистих якостях, але всі відхилені як безпідставні. На думку урядника, ця скарга теж є надуманою і зумовлена прагненням предводителя дворянства помститися за програну ним справу, яку свого часу розглядав саме цей суддя [13, 4]. Після вивчення обставин справи, голова з'їзду був оправданий та залишений на службі.

Іншим видом посадових злочинів було перевищення повноважень і використання службового становища у корисливих цілях. Так, Дубинський мировий з'їзд, всупереч, встановленій законом, процедурі, одноосібно прийняв рішення про тимчасову зміну меж мирових дільниць округу, лише постфактум поставивши до відома генерал-губернатора. Останній був обурений такою поведінкою: «Эти действия как по существу, так и по форме едва ли могут быть признаны правильными... Более того, они не есть результат какой-либо ошибки, а скорее проявление крайне односторонней и нетерпимой тенденции - непризнания достоинства власти и стремления, пользуясь своей самостоятельностью, унижать всех, кто тем или иным путем получил в обществе право на особое к себе внимание и уважение» [14, 109]. Не дивлячись на такий гнівний відзив, надісланий до міністерства, дії з'їзду були визнані вмотивованими, а скарга генерал-губернатора залишена без уваги.

Прикладом використання службового становища були і зловживання почесних суддів Волинської губ. Згідно законодавства, посадові особи, за наявності спеціальних відкріпних листів, могли безкоштовно користуватися для службових роз'їздів обивательських коней. Почесний мировий суддя Тарнавський, під приводом виконання обов'язків, взяв на місцевій поштової станції підводу для того, щоб доправити додому свого гостя. Коли ж обман розкрився, селянин Розсольський не захотів виконувати протиправний наказ судді, а останній погрожував йому розправою. Через день начальника пошти та Розсольського викликали до дільничного судді за звинуваченням в образі словами і вчинком та невиконанні законної вимоги. Після розгляду справи, обох засуджено до трьох днів арешту. Однак дільничний «по-дружньому» порекомендував селянам, аби уникнути покарання, піти до Тарнавського та вибачитися за свої дії, що вони й зробили [15, 1-2зв.]. Як видно із донесення волинського губернатора, разом із призначенням почесними мировими суддями багатьох місцевих поміщиків, до нього почали надходити вимоги про видачу їм відкріпних листів на користування обивательськими конями, проте, часто траплялися випадки їх нецільового використання [15, 3].

Ще однією категорією посадових злочинів було порушення обмежень, пов'язаних із службою. 1864 р. був

прийнятий закон про обов'язковість заміщення вакансій на державній службі у західних губерніях особами винятково російського походження, яким до того ж заборонялось одружуватись із католичками. За дотримання цієї імперативної норми протягом всього періоду існування мирової юстиції, суворо стежили, а її порушення ставало безумовною підставою для звільнення.

Прикладом може бути справа судді І. Прахова, коли у серпні 1883 р. на адресу волинського губернатора надійшло конфіденційне донесення новоград-волинського урядника, де повідомлялося, що К. Небельсон - місцева католичка - заохала у себе мирового суддю, причому настільки, що він хоче з нею у найближчому майбутньому одружитися. На думку поліцейського, вона зробила це навмисне, щоб впливати на його професійну діяльність [16, 1]. Після цього І. Прахову повідомили, що він має вибрати або одруження з католичкою, або продовження служби на посаді мирового судді [16, 4зв.].

У грудні 1893 р. прокурор Київської судової палати запропонував схвалити на посаді голови з'їзду дільничного суддю В. Шмакова, але з'ясувалося, що він одружений на полячці. Із, наданих поліцією, відомостей було видно, що, хоч його дружина мала польське походження, втім, народилась і виховувалась в Орловській губ. і тому не підтримує жодних властивих її національності, поглядів [17, 1зв.]. Однак, попри це, київський, подільський і волинський генерал-губернатор у відповіді прокурору Київської судової палати відзначив, що католицьке віросповідання дружини чиновника у Західному краї завжди є значним ризиком, а тому кандидатуру В. Шмакова потрібно відхилити [17, 2].

Одним із найтяжчих посадових злочинів було вчинення мировим суддею дії, що ганьбила його як державного чиновника та нівелювала авторитет мирової юстиції. До цієї категорії відносилося зокрема правопорушення, вчинене суддею 5-ї дільниці Рівненського округу Білозерським. Він вів себе цілком невідповідно своїй посаді, допускаючи грубе поведження як із відвідувачами, так і з іншими особами. Чиновник неодноразово бив людей, причому й у своїй камері, й поза нею. Крім того, суддя погрожував кулаками місцевому священику, а потім відкрив проти нього кримінальну справу за образу мирового судді при виконанні службових обов'язків. При цьому генерал-губернатор особливу увагу акцентував на тому, що така поведінка Білозерського викликає обурення і навіть вороже до нього ставлення з боку місцевого населення, підірвавши довіру до представників мирової юстиції загалом [18, 4зв.].

В іншому випадку, мировий суддя 2-ї дільниці Новоград-Волинського округу Петровський побив різками до втрати свідомості єврея В. Хорбаша. Суть справи полягала в наступному. При зустрічі на ярмарку, єврей не поступився дорогою судді, останній його вдарило двічі по обличчю, а Хорбаш дав здачі. На наступний день Петровський наказав судовому пристапу та місцевому уряднику доставити єврея до його камери, де мировий суддя відразу зачитав вирок: «По Указу Его Императорского Величества, я, мировой судья второго участка Новоград-Вольнского округа, разобрал дело по обвинению еврея м. Корца Хорбаша, в причинении личных оскорблений действием мировому судье в м. Корец в базарный день приговорил наказать виновного розгами. Приговор приводится в исполнение сейчас же; кто не исполнит - тому будет пуля в лоб!» [19, 1]. Після цього, погрожуючи револьвером, змусив урядника та присутнього візника допомагати йому побити різками В. Хорбаша. Загалом він наніс «винному» 500 ударів різками. За цей вчинок Петровський був звільнений з посади і відданий під суд [19, 2зв.].

Отже, мирові судді на Волині вчиняли різного роду посадові злочини. Разом із тим, необхідно з'ясувати, яким чином скоєння подібних правопорушень впливало на якість правосуддя. Для з'ясування цього питання звернемось до офіційної статистики. Показником ефективності судочинства та неупередженості суддів, за розгляду суперечок, було оскарження вироків мирових суддів до вищої судової інстанції. Приміром, суддями Житомирського мирового округу щорічно розглядалось 11132 справи, а до з'їзду подавалось 1294 апеляції (12%), в яких лише 448 (4%) завершувалися повною відміною попереднього вироку [20]. Поглянемо на загальноросійські показники. Протягом 1881-1890 рр. до Сенату надійшли 11297 касаційних заяв, стосовно 3812 (30%) із них прийнято рішення про повну відміну попереднього вироку. Якщо ж зауважити статистику за окремими регіонами Російської імперії, то відсоток скасованих постанов мирових суддів становив: у губерніях з виборними суддями та Варшавському окрузі - 25%, західному краї та на Кавказі - 23%, у середньоазійській області - 19% [4, 16].

Бачимо, що рівень оскарження та відсоток відміни рішень на Правобережжі наближався до загальноросійського показника, хоча був меншим, ніж у внутрішніх губерніях. Це пояснювалось тим, що тут мирові судді не обирались, а призначались міністром юстиції, відповідно, добір кадрів здійснювався більш ретельно. Рівень апеляцій у середньоазійському регіоні зумовлювався низькою освіченістю жителів та сильними позиціями місцевого звичаєвого права. Загалом у західному краї на кожні п'ять справ припадало одне скасоване або частково переглянуте рішення, що становило допустиму норму. Тому можна погодитись із висновками М. Бруна, що мирові судді в більшості були чесними та кваліфікованими фахівцями, відповідаючи як вимогам законодавця, так і потребам населення [4, 15].

За посадові злочини винний суддя міг бути підданий дисциплінарній, цивільній та кримінальній відповідальності, залежно від тяжкості правопорушення та сукупності обставин, що його супроводжували. Розглянемо особливості кожної із них. Так, дисциплінарні провадження щодо неправомірних дій мирових суддів та голів мирових з'їздів здійснювались судовими палатами, причому ініціювались вони самими з'їздами або ж, за пропозицією міністра юстиції. Крім того, законодавець встановлював строк давності для подібних проступків-один рік. Своєрідною гарантією об'єктивного розгляду справи була норма, за якою, розпочате дисциплінарне провадження, внаслідок скарги приватної особи, не могло бути припинене навіть після її відмови від своїх претензій [21, 202].

Обвинувачення мирових суддів у посадових злочинах розглядалися на закритих засіданнях. Винятки робились лише за умови, коли підсудний сам вимагав публічного розгляду. Провадження здійснювалось за загальними правилами судочинства. При цьому справа передавалась не найближчій судовій палаті, а тій, яку визначав міністр юстиції. Так, скаргу про злочинні дії мирового судді Літинського округу Подільської губ. розглядала Одеська судова палата, а не Київська [2, 112].

Згідно «Устава учреждения судебных установлений», у порядку дисциплінарної відповідальності, на винного суддю могли бути накладені такі стягнення, як попередження, зауваження, догана без занесення до формулярного списку, відрахування із жалування, арешт до семи днів, переміщення з вищої посади на нижчу. Попередження могло оголошуватись судді безпосередньо за місцем служби, а щодо решти покарань - повідомлялось підсудному в залі судової палати. При-

чому законодавець встановлював своєрідну накопичувальну систему незначних покарань: якщо протягом року чиновник отримав 4 попередження, зауваження чи догани, то проти нього, за рішенням Сенату, порушувалась кримінальна справа та вирішувалося питання про його службову відповідність [2; 203].

Разом із тим, законодавець гарантував захист і звинуваченим суддям, у вигляді можливості апеляції, прийнятих судовою палатою рішень, до касаційних департаментів Сенату, протягом семи днів, з моменту оголошення вироку. Присуд цієї інстанції вважався остаточним і не міг бути оскарженим; копія названого документу обов'язково надсилалась міністру юстиції для відома.

Суддя підлягав цивільно-правовій відповідальності, за наявності у його діях злого наміру чи корисливих мотивів і за неправильного тлумачення, чітко викладеного, закону [21, 395]. Процес розгляду цивільного провадження щодо мирових суддів мав два етапи. Спочатку судова палата проводила попередній розгляд фактів, викладених у позовній заяві, й ухвалювала рішення про обґрунтованість чи безпідставність основних вимог потерпілої сторони. На цій стадії заборонялось особисто викликати сторони для усних пояснень, не передбачалося ознайомлення із висновком прокурора. Разом із тим, постанови судової палати в такому разі не оскаржувалися. В разі визнання клопотання вмотивованим, воно передавалось на розгляд окружному суду, який був уповноважений вирішувати питання тільки щодо розміру та порядку відшкодування збитків потерпілому [22, 410-412].

На думку Л. Бойцовой, слабкою стороною процедури матеріальної відповідальності стала невиспіваність її механізму, лакуни в законодавстві, що регулювало ці питання. Оскільки не було чіткої вказівки у нормативних актах на випадки, в яких судова палата мала накладати грошове стягнення чи відмовляти у задоволенні подібного клопотання, то винесення відповідного рішення супроводжувалося широким, не завжди вмотивованим, внутрішнім переконанням членів вищої судової інституції [6]. Водночас відомий цивіліст І. Тютрюмов таке становище називав стриманою відмовою у правосудді [23, 672].

Варто зазначити, що, навіть пройшовши всі інстанції і отримавши позитивну відповідь на питання щодо відшкодування збитків, потерпілий не міг бути певний, що у найближчому майбутньому отримає відсуджені кошти. Недостатнє матеріальне забезпечення суддів робило подібну надію примарною [24, 2-3; 25, 20; 26, 52-52зв.].

Найтяжчим видом відповідальності мирових суддів за неправомірні дії була кримінальна, правові механізми її застосування регулювались третьою книгою «Устава уголовного судопроизводства», розділ третій «О судопроизводстве по преступлениям должности» [21, 291-296]. Кримінальне провадження розпочиналось на основі скарг приватних осіб, донесень посадовців, а також за результатами ревізії діяльності нижчих судових установ вищими. Рішення про порушення справи у кожному конкретному випадку приймав Сенат, а її розглядом займалась судова палата. Якщо при цьому ініціатором виступив мировий з'їзд, то він зобов'язувався, перед передачею постанови про віддання свого члена під суд, провести власне розслідування. Причому останнє мало бути настільки всебічним і детальним, «чтобы заключало в себе все сведения, необходимые для составления прокурором обвинительного акта и чтобы судебному месту можно было приступить в его Заседании прямо к судебному следствию» [21, 294]. В окремих випадках, коли у злочині брали участь не тільки посадові, але й інші особи; якщо потерпілий вимагав грошової компенсації за понесені збитки; коли суддя об-

винувався у злочині, за який передбачалося позбавлення всіх особливих прав його стану, ведення попереднього слідства що ручалося судовому слідчому [21, 293].

Після належної підготовки матеріалів справи, судова палата переходила до їх безпосереднього розгляду. Начальству підсудного надавалось право свідчити у суді, але це не було вирішальним. Законодавець встановлював як пом'якшуючу обставину, що мала обов'язково зауважатися судом, «наличие прежней, долго-временной и беспорочной службы и каких-либо отличительных заслуг и достоинств» [21, 295].

Після оголошення вироку, винний мав змогу, протягом семи днів, його оскаржити у касаційному департаменті Сенату. Якщо попереднє рішення судової палати визнавалось неправосудним, справа передавалась на повторний розгляд в іншу судову палату. Ще одним шансом уникнути відповідальності було припинення кримінальних проваджень, згідно височайших маніфестів про помилування, які традиційно видавались за сходження на трон кожного імператора. Затверджені постанови палат виконувалися в загальному, встановленому законом, порядку. Виняток становили тільки випадки, коли підсудним визначалося таке покарання, як звільнення з державної служби, відрахування зі стажу служби, переведення з вищої посади на нижчу, вирахування з жалування. Тоді вирок виконувався безпосереднім керівництвом засудженого [21, 296].

Внаслідок проведеного дослідження, ми дійшли наступних висновків. За впровадження нових судових інституцій, владі не вдалося цілком подолати негативні явища, характерні дореформеному суду. Частково це зумовлювалось тим, що мировими судьями ставали вчорашні повітові, які, на момент призначення, вже мали сформований світогляд та засвоїли модель поведінки тогочасного середньостатистичного чиновника. Разом із такими рисами як освіченість, досвід суддівської діяльності, вони вносили в нову інституцію схильність до хабарництва, зверхнього та грубого поводження із прохачами, самовпевненість і недбалість. З іншого боку, спонукальним мотивом до вчинення посадових злочинів було слабке матеріальне забезпечення суддівського корпусу. Держава, аби змусити суддів працювати у правовому полі, передбачала низку покарань, залежно від тяжкості правопорушення та сукупності обставин, що супроводжували його скоєння. Основними установами, які розбирали справи щодо протиправної діяльності мирових суддів, були мировий з'їзд, судова палата та Сенат. Процедура здійснення відповідних проваджень була виписана лише у загальних рисах, внаслідок чого більшості винуватців вдавалось уникнути реального покарання.

1. Кони А.Ф. Мировые судьи (из воспоминаний) // *Отцы и дети судебной реформы (к 50-летию судебных уставов)*. - М., 1914.
2. Захарьин И.Н. Жизнь, судьба и приключения мирового судьи. Из записок и воспоминаний. - СПб., 1900.
3. Дмитриев С.В. Наше правосудие. Очерки. - СПб., 1907.
4. Брун М.И. Мировой суд по судебным уставам Императора Александра II // *Выборный мировой суд: Сб. ст.* - СПб., 1898.
5. Чернухина Л.С. Мировые суды и государственная власть в условиях дореволюционной России // *Журнал российского права*. - 2004. - № 5 [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://uristy.ucoz.ru>.
6. Бойцова Л.В. Ответственность судей по российскому дореволюционному законодательству // *Правоведение*. - 1992. - № 1.
7. Держархів Житомирської обл., ф. 167, оп. 1, спр. 275.
8. Держархів Житомирської обл., ф. 169, оп. 1, спр. 1012.
9. Держархів Житомирської обл., ф. 171, оп. 1, спр. 1.

10. Центральний державний історичний архів України, м. Київ (далі - ЦДІАК України), ф. 442, оп. 191, спр. 62.
11. ЦДІАК України, ф. 442, оп. 528, спр. 146.
12. ЦДІАК України, ф. 442, оп. 528, спр. 180.
13. ЦДІАК України, ф. 442, оп. 622, спр. 497.
14. ЦДІАК України, ф. 442, оп. 521, спр. 64.
15. ЦДІАК України, ф. 442, оп. 517, спр. 144.
16. ЦДІАК України, ф. 442, оп. 622, спр. 34.
17. ЦДІАК України, ф. 442, оп. 622, спр. 523.
18. ЦДІАК України, ф. 442, оп. 702, спр. 270.
19. ЦДІАК України, ф. 442, оп. 521, спр. 165.
20. Держархів Житомирської обл., ф. 167, оп. 1, спр. 173, 181, 208, 256, 268, 287, 293, 297, 303, 314, 325, 393, 429.
21. ПСІ, собр. 2-е. - СПб., 1864. - Т. XXXIX. - Отд. второе.
22. ИСЗ, собр. 2-е. - СПб., 1867. - Т. XLII. - Отд. второе.
23. Тютрюмов И.М. Устав гражданского судопроизводства. - СПб., 1904.
24. Держархів Житомирської обл., ф. 167, оп. 1, спр. 360.
25. Держархів Житомирської обл., ф. 167, оп. 1, спр. 292.
26. Держархів Житомирської обл., ф. 167, оп. 1, спр. 394.

Panchenko V.S. The office crimes of the peace judges in Volyn in the 1871-1919*. In this article are characterized the main kinds of the office crimes perpetrated by peace judges in Volyn in the second half of the 19 century. Based on the materials of «Polnoe sobranie zakonov Rossiyskoy imperii» and archive documents, the procedure of bringing the officials of the Justice Ministry to responsibility is described. Key words: judicial reform of 1864, peace judge, peace's council, Senate, post crime, Volyn province